

La dinàmica d'interacció del futbol: l'actuació d'un àrbitre i el seu context

RAÚL MÁRQUEZ PORRAS

Llicenciat en Antropologia Social i Cultural

Resum

Aquest article, producte d'una breu etnografia per dilucidar com influeix el context de l'acció en l'àrbitre, aborda des d'una metodologia peculiar diverses qüestions sobre el futbol. A partir de les teories de Goffman, del interaccionisme simbòlic o de Norbert Elias, cada partit va ser observat com un *microsistema* únic del qual l'àrbitre era un actor més, i en conseqüència calia prestar atenció a les interaccions entre tots els subjectes de l'estadi. Fruit del seguiment durant quatre mesos a un àrbitre (seleccionat segons els criteris significatius de joventut i experiència), s'han identificat algunes característiques notòries de la dinàmica del futbol, del desenvolupament dels partits i, per tant, del context on actuen els àrbitres. I contrastant entrevistes i observacions, s'ha pogut concloure que, efectivament, la seva conducta varia en funció de l'*ambient* i, a més a més, que existeixen alguns condicionants *a priori*. Altres qüestions –com ara la percepció dintre del camp de joc, l'*imaginari* de la professió o el comportament d'altres actors– han aparegut com a rellevants, cosa que demana noves investigacions.

Paraules clau

Etnografia, Interaccionisme simbòlic, Futbol, Arbitratge.

Abstract

This article, result of a short ethnography to consider how the referee is influenced by the context of action, addresses to some questions of football from a particular methodology. Based on Goffman's theories, on the symbolic interactionism and on Norbert Elias, each match was observed as a unique micro-system where the referee was an actor more. Because of that we had to pay attention to the interactions between all the subjects in the stadium. After the monitoring during four months to a referee (selected according to the significant criterion of youth and experience), some important characteristics of the dynamic of football, of the development of matches and, therefore, of the context where the referees play were discovered. Also checking interviews and observations, we could conclude that their behaviour really changes according to the atmosphere and furthermore, that certain determining factors exist beforehand. Other questions –such as the perception inside the pitch, the imagery of the profession and the behaviour of others actors– had appeared as outstandings, calling for new researches.

Key words

Ethnography, Symbolic Interactionism, Football, Referees.

Introducció

Pot resultar evident, si més no per a un antropòleg, que per estudiar la conducta d'algu cal tenir en compte el context on es desenvolupa. Malgrat tot, aquesta interrelació es pot entendre de diverses maneres i donar-hi més importància o menys. A l'hora d'analitzar les variacions en l'actuació¹ de l'àrbitre de futbol –objectiu principal de la investigació, en principi–, era clar que calia prestar atenció al lloc i a l'ocasió on es portava a terme aquesta ac-

tuació: el partit de futbol. La mirada havia d'adreçar-se a l'àrbitre, però també a la resta d'actors i a la dinàmica (l'ambient?) generada per l'acció conjunta. Veuríem el joc com a sistema (en el sentit que tot està interconnectat: el que fa cadascú depèn dels altres i els afecta) i l'àrbitre com a peça d'aquest sistema; o, si es vol, es miraria el joc i la seva dinàmica a partir de la figura arbitral. En aquest plantejament ressonen l'interaccionisme simbòlic i els altres autors (Norbert Elias, Parlebas...)

que han interpretat el joc i l'acció esportiva de forma sistemàtica.

Concretant més, els objectius de la investigació eren: descriure i analitzar l'actuació d'un àrbitre de futbol, tot posant l'atenció en les variacions, en les modificacions en la seva conducta (sobretot a l'hora de sancionar). Observar com el podien influir els diferents elements del context –i, de fet, els diferents contextos–; analitzar-ne l'actuació en funció del que fan els altres actors. Establir quins moments són més difícils en

¹ En el plantejament de la investigació ja es deixa veure la influència de Goffman. Assumint el seu enfocament dramaturgic, s'observa la conducta de l'àrbitre com si es tractés d'una actuació, una representació (que s'ajusta a un paper, a un rol assignat) que té per objecte comunicar als altres actors alguna mena d'impressió. En el cas de l'àrbitre, la d'autoritat. Parlar de comunicació és parlar d'interacció, de relació entre diversos subjectes; l'actor, encara que sigui obvi dir-ho, actua per a un altre/s, i els comportaments s'adapten i varien en funció de com sigui aquesta interrelació.

el desenvolupament de la seva activitat i, en general, d'una professió marcada per la necessitat de transmetre autoritat. (I gairebé com a requisit de l'anterior) descriure i analitzar la dinàmica d'un partit de futbol, el desenvolupament del joc.

Per a alguna d'aquestes qüestions hi havia punts de partida força evidents, perquè sembla clar que els moments més delicats per a un àrbitre són aquells en què ha d'aplicar una sanció, sospesant, a més a més, la gravetat de la sanció (no és el mateix un penal que un fora de banda), l'equip afectat (tampoc no és igual que sigui l'equip de *casa* o el visitant) i la conjuntura del partit (comparem el fet d'assenyalar un penal a favor de l'equip local amb 8-0 al marcador a xiular-lo a favor dels visitants, amb empat i en l'últim minut). Si com a variable dependent se situava la conducta de l'àrbitre, com a variables independents *a priori*, pendents de confirmació— es podien tenir en compte: les implicacions del partit, l'equip sancionat, el lloc del camp on tingui lloc l'acció, el temps del partit, l'actuació de jugadors, entrenadors i públic, el coneixement previ dels equips o fins i tot l'estat anímic de l'àrbitre aquell dia.

I de fet, per què hem de pensar que es produiran *moments difícils* en l'actuació d'un àrbitre? Goffman (1997) insinua que tot allò que desautoritzi la impressió que es vol fomentar, posa en perill el *paper* que s'està desenvolupant i la interacció mateixa. En el cas de l'àrbitre, al qual se li suposa capacitat

de *judici* i ferma, qualsevol indici de dubte. Però és que, a un nivell més profund, l'actuació de l'àrbitre presentaria dificultats perquè, de fet, s'escapa del seu control: depèn de la interacció amb altres actors. Per a Goffman, el conjunt d'interaccions crea un veritable sistema.

Vicente Verdú (1980) coincideix en aquestes apreciacions: el camp de joc és un *microcosmos* i el partit una interacció dinàmica, interacció que l'àrbitre serà l'encarregat d'interrompre i amb això marcar-ne els temps.² En aquest punt, però, cal parlar sobretot de Norbert Elias. Elias també té una visió sistèmica del joc; entén el partit de futbol com a *figuració*, com a estructura canviant formada per les accions i experiències de tots els participants, un "entramat continu de plans i accions" (1992, pàg. 70). Un sistema, amb dinàmica pròpia i autònoma; autònoma perquè la *figuració* —el to de la interacció— canvia al marge de les intencions de cadascú. Com podríem suposar que no hi haurà situacions imprevistes? No és que l'àrbitre no pugui controlar del tot el desenvolupament del joc; és que cap participant no pot fer-ho. Sí, és cert que, gràcies al codi de regles, l'àrbitre controla parcialment aquesta *lluïta disciplinada* que és —diu Elias— el joc, i de fet provoca una certa dinàmica (amb la freqüència de les sancions...). Però hi ha una part incerta i no previsible en el seu desenvolupament; i això, sens dubte, col·loca l'àrbitre en una posició de debilitat. Moments problemàtics n'afrontarà, ben segur.

Altres autors, com Parlebas (2003), insisteixen a considerar el joc esportiu com a *microsocietat*,³ com a xarxa d'interacció on allò que es produeix és una comunicació entre tots els actors (inclosos els espectadors i fins i tot l'entorn físic). I també per a aquest autor els sistemes de regles preorienten parcialment la conducta dels subjectes; però només parcialment. Les regles només constituïrien el marc extern, el marc formal d'una interacció que va més enllà, que genera la seva dinàmica basant-se en les actuacions concretes i les variacions contingents.⁴ L'acció grupal —en el nostre cas, el partit de futbol— es va considerar un procés dinàmic, en què cada participant definia i interpretava els actes de tots els altres (sempre des del *paper* assumit per cadascú). A més a més, la forma d'aquesta interacció variable no és definible anticipadament (si més no per complet); perquè l'acció conjunta, com ja hem comentat, genera una dinàmica que no s'explica per la suma dels actes de cada subjecte (encara que aquella sí que els condicioni). En resum, quedava justificat analitzar la figura de l'àrbitre en funció del context i de la interacció global dintre del camp de futbol.

Sobre l'actuació de l'àrbitre de futbol i els factors que hi poden influir, només hi ha alguns estudis recents des de la psicologia social (cf. Folkesson *et al.*, 2002; Nevill *et al.*, 2002). Aquestes investigacions s'han tingut en compte per determinar algunes variables i presumcions. El fet és, però, que aquests estudis solament analitzen alguns dels factors que es podrien tenir en compte i, a més a més, utilitzen una metodologia exclusivament quantitativa. No he trobat obres que, des d'una perspectiva etnogràfica, analitzin l'actuació de l'àrbitre en funció del context i de la dinàmica interaccional del joc. Per tant, entenc que aquest intent d'obtenir una visió qualitativa i holística pot ser nou i significatiu per entendre millor aquesta professió; i el futbol com a fenomen ampli.

² Verdú coincideix amb Goffman fins i tot a observar el partit de futbol com a escenificació. El que es porta a terme és una representació i l'àrbitre, una mena de demiürg, seria l'encarregat de donar-li versemblança.

³ A propòsit, també per a Parlebas el joc esportiu és "una posada en escena" (2003, pàg. 63), encara que ordenada. En això de l'ordenació l'àrbitre en seria la figura més rellevant.

⁴ Autors com Javaloy (1989), des de la psicologia social, comenten que la capacitat del joc per despertar emocions rau en la seva estructura teatral, en el fet de tenir uns personatges, un escenari i, sobretot, un desenvolupament sempre imprevist; en sintonia amb allò que van dir Goffman, Elias....

En aquest sentit, que hagi escollit la figura de l'àrbitre és degut, entre d'altres coses, a la seva incidència en el desenvolupament de la interacció: instaura un ordre –en ser l'executor de les regles–, encara que precari i solament formal. Fora d'això, es tracta d'un actor singular dintre del terreny de joc i que genera especial controvèrsia entre la resta. Per justificar dedicar-me a un tema com el futbol, tan sols vull plantejar aquesta pregunta: hi ha alguna altra activitat, ara com ara, que mobilitzi, cada cap de setmana i en multitud de llocs, aquest nombre de persones?

Consideracions metodològiques

Per conèixer com es desenvolupa la seva actuació, la interrelació amb l'entorn, i la resta, es fa indispensable una investigació etnogràfica, qualitativa, basada sobretot en l'observació sistemàtica, (com es pot copsar, per exemple, mitjançant una enquesta, la *tensió* d'un partit?). Volia observar si variava la conducta dels àrbitres, d'un partit a un altre, i en funció de què. Primera elecció important: centrar-me en un àrbitre o comparar l'actuació de diversos? Diferents raons expliquen que triés la primera opció. Una raó: si el que volia era determinar la possible variació del comportament en funció del context, era més lògic focalitzar el meu estudi en un àrbitre concret. D'acord amb la literatura existent disposava d'alguns criteris que podien orientar aquesta recerca d'un cas rellevant: per exemple, la joventut. Estudis com el de Folkesson (2002) mostren que els àrbitres més joves (millor dit, amb aspecte *juvenil*) afrontaven més situacions complicades. L'Eugeni –a partir d'ara l'anomenaré així– és un noi jove, té vint-i-set anys, i ja té deu anys d'experiència com a àrbitre (a la Federació de Granada).

Respecte de l'observació (sistemàtica perquè es va fer en base a un protocol ben definit), la dinàmica del joc és tan veloç que entretenir-se a anotar alguna cosa suposa, la majoria de vegades, perdre's d'altres coses d'interès. Es va comprovar que les anotacions havien de ser molt lliures,

que era força més important la informació qualitativa –no estandarditzable, d'una altra banda. De fet, com es pot reflectir el tot de les interaccions, si no és de forma qualitativa? L'*ambient* d'un partit és quelcom més *perceptible* que no pas quantificable i no només lligat a faltes, expulsions...; no es circumscriu a jugades concretes. El públic pot canviar la seva actitud arran d'una decisió arbitral, però el canvi pot afectar, pot mantenir-se durant molts minuts o fins i tot durant la resta de partit. Les reaccions dels diferents actors superen, per a la seva anàlisi, el marc de les accions puntuals. A més a més, i com s'havia plantejat *a priori*, s'extreia més informació de l'observació de tot el context, dels jugadors, dels entrenadors i del públic, que no pas de fixar l'atenció solament en l'àrbitre. De fet, com a actor obligat a la immutabilitat, la seva expressivitat és mínima.

A causa de tot el que hem dit, i tenint en compte, a més a més, els objectius que tenia la investigació, sí que semblava necessari recórrer a altres tècniques. Es va decidir d'entrevistar l'àrbitre abans, durant i després de cada partit, amb la idea de recollir les seves valoracions, com interpretava la conducta dels altres actors (els diferents estímuls que havia rebut), si és que tenia alguna cosa a destacar (quins estímuls, de fet, li havien arribat). I amb el propòsit de comparar la informació amb les observacions fetes *in situ*; veure les contradiccions entre el discurs i la pràctica. Això podia ser decisiu –com va ser-ho– per analitzar què havia influït en la seva conducta, quins aspectes del context podien determinar-ne més l'actuació. També es va fer una entrevista semiestructurada i a fons al final del treball de camp. Les entrevistes, en general, també van servir per descobrir unes certes idees i valors de la professió (*cosmovisió?*), com ja veurem.

Es va seguir l'Eugeni entre febrer i maig del 2004. Pot considerar-se un període reduït, i una limitació amb vista a la validesa i fiabilitat de l'estudi, però cal tenir en compte que cada partit va ser un context distint, perquè canvien les característiques i els condicionants *a priori*: categoria (amb el fet que hi hagi liniers o no), implicacions del partit, estadi, nombre

d'espectadors (i la proximitat d'aquests al rectangle de joc, entre d'altres coses), climatologia, fins i tot l'estat físic i anímic de l'àrbitre... També hi ha imprevistos i esdeveniments singulars (pèrdua de pilotes, incidents a les graderies...). Indefectiblement, el desenvolupament i la dinàmica del partit són sempre particulars. En cada cas es produeix una interrelació concreta i única entre jugadors, entrenadors, públic i el mateix àrbitre. Els partits observats van correspondre a les categories infantil, juvenil i sènior, des de provincial a regional preferent –sempre d'Andalusia oriental–, els equips s'hi jugaven alguna cosa o bé el resultat era completament intranscendent, amb equips sense cap rivalitat o àrduament enfrontats, en camps amb reputació bona i dolenta...

Fruit de tot aquest treball etnogràfic, s'ofereixen algunes conclusions (temptatives) sobre quins factors influeixen en la conducta d'un àrbitre o, més aviat, sobre com és l'*actuació* d'un àrbitre en concret. Diverses preguntes plantejades a l'inici de la investigació van quedar sense resoldre. Però, com es veurà a continuació, amb l'observació directa del joc es va obtenir molta informació sobre la conducta d'altres actors (especialment del públic), sobre el desenvolupament de les seves interaccions i el context general de l'acció; temes que en principi eren col·laterals. A continuació ressenyo breument aquests resultats.

La dinàmica oscil·lant: Jugades-“clau” i “actors” principals

El desenvolupament d'un partit de futbol no és lineal; es produeixen pujades i baixades pel que fa a la intensitat del joc i a la tensió de l'ambient. Sembla obvi pensar que hi ha jugades més importants que d'altres i que marquen l'evolució del partit; en qualsevol cas, però, calia comprovar-ho empíricament i, sobretot, observar quin tipus d'accions eren aquestes i quin paper hi tenia l'àrbitre. Es van identificar com a moments transcendents (m'hi referiré com a *jugades-clau*): assenyalar una falta prop de l'àrea contrària; xiular un penal; ensenyar

una targeta groga; expulsar un jugador; decretar fora de joc; anul·lar un possible gol; fins i tot, assenyalar un córner. Encara més, qualsevol d'aquestes accions, si el marcador es trobava igualat i el final del partit era pròxim. Tanmateix, les jugades-clau no només van correspondre a sancions dictades per l'àrbitre. També en ocasions va ser al contrari: una caiguda dintre de l'àrea rival no assenyada com a penal, un gol en possible fora de joc donat com a vàlid, una probable falta no sancionada, deixar continuar el joc amb un jugador a terra... I fins i tot una altra mena d'accions protagonitzades per l'Eugeni, com ara enfrontaments amb jugadors i gestos autoritaris cap a algun actor, indecisions, rectificació d'una decisió ja presa, o malentesos, contradiccions amb els liniers. És més: no va caldre que hi intervingués l'àrbitre. Jugades-clau, que marquen en alguns moments el rumb del partit, van ser també una entrada dura o un enfrontament entre jugadors, evidentment uns gols determinats i fins i tot una simple bona jugada d'atac o la disputa aferrissada d'una pilota per part d'algun jugador.

Són les jugades-clau les que canvien el to de la comunicació entre els actors, i modifiquen l'actitud d'un gran nombre d'aquests; són fets que fan pujar la tensió (la sensació que l'ambient s'escalfa), i la mantenen elevada ja durant un temps. La qüestió és que aquestes accions puntuals, i més si se n'encadenen unes quantes, es poden identificar també com a moments *crítics* en l'actuació arbitral. A continuació descriuré algun d'aquests fets. En un dels partits més violents que es van observar, de categoria sènior, tot va transcórrer més o menys bé fins que, al minut vint de la primera part, l'equip local va marcar el segon gol en possible fora de joc. El públic visitant va començar a insultar-lo de forma molt agressiva i la tensió ja es va mantenir alta fins al final –sempre amb oscil·lacions.

Un altre cas. En un partit sense gaire transcendència, amb resultat d'1-1, dos jugadors s'encaren; el jugador que ha fet la falta rep targeta groga. De seguida hi ha una altra falta, i la tensió puja perceptiblement. Després de deu minuts s'assenyala

una nova falta, a la vora de l'àrea, el públic i l'entrenador locals –abans callats– li protesten a l'àrbitre de forma notòria, però és que després, davant una entrada no sancionada, l'escriu a tothom (fins i tot el públic) i ja no pararan de fer-ho, curiosament, sobretot davant de jugades que vorejaven el gol; fins arribar al clímax en un fora de joc que es xiula a l'últim minut i que provoca la protesta més forta de totes. Aquí es va poder comprovar, clarament, que hi havia com una mena de contagi d'actituds: va començar un entrenador esbroncant, després ho va fer el seu públic i a continuació el públic rival. Més exemples. En un partit de regional preferent, el públic va començar a escriu en el moment en què, en una jugada, l'àrbitre i un linier van assenyalar coses diferents; va tornar la calma, fins que es va assenyalar una falta immediatament després d'una entrada no sancionada i, sobretot, davant d'una altra topada i l'amonestació d'un jugador local. Amb aquest encadenament de situacions el públic es va posar a protestar amb vehemència, i pujava una mica la indignació cada vegada que l'Eugeni assenyala una falta.

Fet i fet, podríem multiplicar els exemples –per a cada partit– que ensenyen de quina forma la dinàmica del joc i l'ambient oscil·len en funció d'aquestes jugades-clau. Per comprendre el to de la interacció, en un moment determinat, cal tenir en compte els fets especialment significatius que han pogut marcar les diferents actuacions. Passa, però, que de la mateixa manera que hi ha jugades-clau, hi ha actors-clau. Es pot dir que alguns actors són els autèntics protagonistes, són els que més influeixen en la resta. I no solament jugadors. En un cas va ser l'entrenador local qui, amb les seves escridassades, va marcar el to de la comunicació (a nivell general); també va passar que la relació d'un altre entrenador amb un defensa fou el més important de tot un context. I, evidentment, de vegades van ser algunes persones del públic les que es van convertir en actors-clau: a Almeria, un home va ser la veu més destacada (va donar la impressió que ell sol manipulava l'ambient i que eren els altres actors els

qui reaccionaven davant la seva actuació). Si entre els jugadors acostumen a haver-n'hi un o dos que es troben presents en els fets significatius, en el públic també sembla que es dona aquesta jerarquia. Del públic, però, hi ha molt més a dir.

El públic, en el seu “paper”. Violència i contradiccions. de la seva actuació

Si alguna cosa es pot afirmar del públic és, precisament, que juga el seu *paper*. Des del principi hi van destacar algunes actituds paradoxals: protestar més, precisament quan el seu equip va guanyant, alguns canvis d'opinió sobtats... Vet aquí alguns apunts. Una dona li reclama a l'àrbitre que sigui neutral perquè, fet i fet, es tracta de criatures; tot seguit, escriu a un jugador rival, que és a terra queixant-se d'un cop, dient-li que s'aixequi, que no faci més comèdia. Una escena molt freqüent: persones d'entre el públic semblen distretes; de sobte, davant d'algun fet, comencen a proferir crits contra l'àrbitre o contra els jugadors rivals, en un to exaltat, i després reprenen una xerrada distesa sobre temes gens futbolístics. Pot ser que no reaccionin davant d'una entrada dura amb un 0-6 al seu favor, i en canvi, es volen “menjar” l'àrbitre davant d'una simple falta quan el resultat és igualat.

Així, la tasca del públic sembla ser *posar pressió*. Per exemple, esbroncaran l'àrbitre, reclamaran davant de qualsevol cosa, quan el desenllaç del partit encara no estigui definit; utilitzaran un to agressiu en adreçar-se a l'àrbitre, i un to calmat en parlar entre ells o amb els seus jugadors. I, és clar, de vegades la seva actitud és tan contradictòria que voreja l'esquizofrènia –vist des de fora–: després d'estar increpant l'àrbitre durant minuts, una dona del públic és capaç de mostrar-se comprensiva amb l'àrbitre i en to suau argumentar que “no ho havia sentit, pobre xicot”. Tot seguit, continuarà insultant-lo.

De la conducta violenta del públic caldria parlar-ne molt. Tanmateix, el que més va cridar l'atenció va ser la violència implícita d'alguns comentaris i alguns *valors* compartits entre els seguidors. S'enalteix

la lluita, l'agressivitat; expressions com: "no t'arronsis", "cal posar-hi collons", "Vinga! Ja els tenim!..." es repeteixen sovint. Es pot perdre, però, en tot cas, cal "demostrar amor propi". L'agressivitat cap a l'altre equip o cap a l'àrbitre pot ser extrema: "Fes-lo acollonir, papa!"; vam sentir dir a una noia referint-se a l'àrbitre; o incitar els seus jugadors, directament, a agredir el rival, amb consignes com ara: "fot-li!", "que no se t'escapi!", "clava-li una guitza, en aquest!"; etc. Hi ha també un sentiment de localisme força arrelat; els de l'equip local són a casa seva, defensen el seu territori. Aquest sentiment pot exacerbar-se si hi ha alguna altra rivalitat extra-esportiva: podria ser el cas del poble de Vilches respecte a la capital de la seva província. No m'estendré en interpretacions sobre el perquè d'aquesta actitud violenta. Només podem apuntar que, potser, caldria tenir en compte algunes teories –pròpies de la psicologia social– com la del *contagi*, segons la qual els individus perden el seu habitual autocontrol enmig d'una multitud: per exemple, es deixen arrossegar per l'actuació dels jugadors i el que passa al terreny de joc.

Un àrbitre en escena

És un fet que l'àrbitre (com qualsevol persona), té idees preconcebudes respecte a la seva tasca i, específicament, pel que fa als camps, els equips i també sobre entrenadors i jugadors concrets. Es va comprovar, en converses prèvies a cada partit, que l'Eugeni tenia exactament en el 50 % dels casos records nítids, dades molt clares i una opinió fonamentada sobre algun dels protagonistes. Però és que absolutament en totes les ocasions tenia alguna cosa a comentar, alguna idea ja formada.

Em va advertir sobre un dels entrenadors, "ja veuràs com crida (...) és un gat vell";⁵ sobre algun jugador del qual tenia una mala opinió: "aquest és un dels que l'organitza"; fins i tot opinava sobre algun delegat de camp de qui es recordava per alguna mala experiència. Bàsicament, pronosticava com podia ser el partit –de complicat–: en fun-

ció del camp, els equips, les circumstàncies del partit i la categoria en què es jugava. Així, en alguns camps, segons ell, només hi ha "xusma", als de determinada zona "no ens agrada de xiular-hi", si el partit és la represa d'un ajornament no preveu res de bo i si no s'hi juguen res, tampoc; en la categoria sènior, els partits sempre els preveu difícils, hi ha camps on "en el moment en què no guanyen, s'empenyen"... També passa al contrari, d'alguns clubs en guarda, d'entrada, una opinió molt favorable; d'alguns en lloa, per exemple, l'organització, la disciplina i el bon joc dels seus equips.

O fins i tot podia ser que l'Eugeni es formés una opinió tot just abans de començar el partit, en funció del tracte rebut per part dels directius: "si veig que els dos equips passen de tot, doncs bé, ja veurem com va...". Segons confessa, si et tracten malament en arribar "estàs més empipat amb aquest equip". Dintre d'aquests condicionants *a priori* també hi comptaria el fet que hi hagués un informador (del col·legi d'àrbitres) o no; o millor dit, que l'àrbitre n'estigués al corrent o no. Quan l'Eugeni es pensava que n'hi podia ser present algun, m'advertia que arbitraria més seriosament. Les categories cadet i juvenil no li agradaven gaire, i les categories provincials més baixes eren les pitjors. I enumera un seguit de camps dels quals té un record nefast, "sobretot els dels pobles". Destaca, pel que fa a aquest tema, que fes esment de "dos camps maleïts"; més endavant va confessar que en un d'aquests havia sofert una agressió per part del president del club. A més a més, aquestes notícies sobre males experiències s'escampaven entre els àr-

bitres; l'Eugeni coneix alguns camps on "aquest any no hi ha hagut cap partit on no hi hagi hagut aldarulls (...) m'ho han dit".

Per acabar aquest apartat sobre possibles condicionants. Preguntat sobre si coneixia gaires jugadors, l'Eugeni va respondre: "Sí, sí, en conec la majoria. Perquè els he arbitrat, porto molts anys arbitrant (...) i ho sé realment, quan estic copiant una acta dic: aquest és un *fill de puta*, aquest és polèmic, i aquest m'organitzarà sarau i amb aquest cal anar amb compte". Valorar fins a quin punt aquestes idees influeixen en la pràctica és complicat, i més amb una investigació exploratòria com aquesta. Malgrat tot, sí que es van observar algunes contradiccions molt clares entre el que havia passat i com ho explicava l'Eugeni. N'hi ha prou amb un exemple: en un partit disputat entre equips de categoria infantil –d'un dels quals l'Eugeni tenia molt bona opinió–, al final del partit només va parlar de la mala actitud d'un dels entrenadors, quan no havia estat aquest, precisament, el que s'havia passat tot el partit escridassant-lo; a més a més, va valorar igual la conducta de tots dos equips i, clarament, les estadístiques reflectien que un dels dos (el de bon record per a l'Eugeni) havia estat força més brusc que l'altre.

La percepció dintre del camp

Un tema molt interessant, que també és resultat de confrontar les entrevistes amb les observacions, va ser el de la *percepció*, la receptivitat de l'Eugeni als diferents estímuls dintre del terreny de joc. La sorpresa va ser descobrir que, quan era interrogat

⁵ L'Eugeni, en entrevista personal. Totes les manifestacions de l'Eugeni, posades entre cometes, s'han extret d'entrevistes realitzades entre el febrer i el maig del 2004. A partir d'ara no cito la referència concreta per no dificultar la lectura.

sobre què havia escoltat dels diferents actors, es referia sempre als jugadors, amb minuciositat, fins i tot, també a les banquetes i els seus ocupants, amb descripcions igualment detallades, però del públic –que potser havia estat l'actor més destacat– no deia res o només vaguetats. Sempre va ser capaç d'identificar els protagonistes de les jugades més destacades; però en preguntar-li pel públic, solament hi havia generalitats o cap impressió *arxivada*.

En una ocasió, a la mitja part d'un partit, dos aficionats l'esperaven prop del vestuari i en arribar ell van començar a insultar-lo de manera furibunda. En preguntar-li sobre aquell fet, l'Eugeni va respondre: "Sí, sempre hi ha algú que em diu 'Àrbitre, fill de puta, ja t'has carregat el partit!', coses així, però la veritat és que no vaig fixar-me gaire en qui m'ho va dir". Potser aquí hi trobem una pista: no es va fixar. La qüestió és que, algun cop, el vaig veure girar-se cap al lloc de la graderia des d'on l'havien escridassat –senyal que, si més no, el so li havia arribat. Sentir-ho, ho sent, però *escoltar*... El que es comprova és que sembla posar atenció i retenir *missatges* dels diferents jugadors i entrenadors; però no pas del públic. No serà que, més que una qüestió només física (que li arribi el so o no), és una qüestió de *percebre*, de fixar l'atenció? Només podem concloure que els àrbitres –aquest àrbitre– són molt receptius a tot allò que s'esdevé dintre del terreny de joc. En canvi, el que passa més enllà de les línies de banda queda esborrat del seu record. L'Eugeni reconeix que "per a l'àrbitre, en un camp de futbol, el públic és completament abstracte". El fet d'haver de prestar més atenció al que passa dins del rectangle de joc sembla lògic, considerant que en aquest espai es produeix *allò que és sancionable*. Si li preguntem a l'Eugeni quina és la cosa més difícil de l'arbitratge, respon: "controlar tantes coses en dècimes de segon"; així, gairebé com una necessitat, es veuria obligat a retallar l'espai que abasten els seus sentits.

Qualitats d'un àrbitre

M'agradaria comentar alguna cosa sobre els valors i qualitats que, segons els informants –l'Eugeni i els diferents liniers–, ha de tenir un bon àrbitre. Es tracta d'ideals, de principis de conducta que, d'alguna forma, podem pensar que guiaran les seves pràctiques. Si hi ha una qualitat que destaca, per damunt de les altres, és la de l'autocontrol.

L'àrbitre, al camp de futbol, ha de mostrar que té *autoritat* i imposar-la efectivament. El reglament, el codi del joc, apareix com el seu gran recurs i aliat. L'Eugeni, en concret, sembla extreure confiança de la utilització de les regles; i de les targetes com a *arma* intimidatòria. Comentant partits, repetia constantment idees com ara: "estava una mica alterat, li he tret una targeta..."; preveient un partit complicat, "jo començo a treure vermelles i s'acaba tot". Si pot amonestar, tot estarà sota control: "no suportó que a la banqueta em protesti ningú a qui no pugui treure targeta". Però les *cartolines* no són l'únic instrument. En un nivell precedent hi hauria "la mirada seriosa" i "estar damunt del jugador quan li xiules una falta". Perquè, de fet, les targetes són percebudes com a últim recurs i, parcialment, com a fracàs en la tasca de fer-se respectar: "jo intento de transmetre això (...) i tal vegada no ofereixo aquesta sensació d'autoritat, i he de dedicar-me a treure targetes".

La *reputació* –aconseguida amb els anys– també sembla ser un punt al seu favor. L'Eugeni repetia constantment que "ells em coneixen, a mi"; "aquí també em coneixen"... Volia dir que sabien que no s'acovardia i sabia mantenir-se ferm. Pel que fa a la *fermesa*, la cosa més bàsica és no contradir-se; així ho advertia als liniers abans de començar un partit. Si aixecaven el banderí, havien de fer-ho sense el més petit dubte, sobretot no mostrant cap indici de vacil·lació; pecat capital aquest, segons que sembla. El fet és que, a la pràctica, es va observar que efectivament no propiciava res de bo; ha estat

identificat com un dels moments *difficils* per a l'àrbitre.

Van ser les converses en què també van participar liniers on es van revelar algunes de les idees més interessants sobre l'*imaginari* comú dels àrbitres. L'*autocontrol* va aparèixer en un relat –en to de confiança– en què un linier explicava a l'Eugeni l'*enfonsament* d'un company que en un partit "s'havia ensorrat" i "es va posar a plorar com un nen petit". Necessàriament, recordant Goffman: Què és el que s'havia ensorrat? Doncs la seva actuació, la impostura, la imatge de seguretat que qualsevol *autoritat* és obligada de mostrar (i de la qual són molt conscients). Uns altres dos liniers recordaven, temps després, situacions delicades, situacions d'extrema violència viscudes acompanyant algun àrbitre. Descrivien com en aquest company i en aquell altre se'ls havia notat clarament la por; d'ells mateixos no especificaven res, cap detall sobre les seves pròpies sensacions.⁶ En certa manera, sembla consensuat el fet que un ha d'aparentar –també davant dels companys– que *psicològicament* ho aguanta tot, que és fort.

En una altra ocasió, parlant l'Eugeni amb un exàrbitre, va sortir a la llum una altra de les virtuts a desitjar en un col·legiat (també com a part del susdit *autocontrol*): la impassibilitat, el fet de *no tornar-s'hi*. Explicava aquesta persona un incident en què, davant la protesta d'una dona, l'àrbitre s'havia girat i s'hi havia encarat. El comentarista, amb disgust, afirmava que això un àrbitre no ho pot fer mai, que el que ha de fer és "fer-se el sord" i anar-se'n com si no sentís res. Perquè, segons la seva lògica, si l'àrbitre respon busca "que li clavin quatre hòsties".

Consideracions finals

Després de tot el que hem vist fins ara, la pregunta a fer seria: com influeix en un àrbitre l'*ambient*, el to de la interacció, el caire que va prenent el partit? Tenint en compte la parcel·la específica de la seva

⁶ En una d'aquestes anècdotes, un linier explicava que el públic els havia deixat tancats al vestuari i havia intentat tirar la porta a terra. Només es va referir a la por de l'àrbitre, sobre ell mateix, res. Costa de creure que algú no passi molta por si es veu envoltat de desenes de persones en actitud poc amigable. D'altra banda, l'Eugeni no va reconèixer haver-se posat nerviós en cap partit.

conducta que és l'activitat sancionadora, sí que es podria afirmar que la dinàmica concreta del partit el condiona.

En els partits intrascendents, o en els que el marcador es trobava molt decantat, el vam observar especialment passiu. Va amonestar menys que d'altres vegades. Ben al contrari, en les ocasions en què el partit va ser especialment tens, tampoc no va treure totes les targetes que hauria d'haver tret –i no de la mateixa manera, i encara menys amb el posat *autoritari* de costum. Retraïment? En un d'aquests casos, l'Eugeni explicava: “en algunes situacions he girat cua per no agreujar més la situació i no expulsar tothom”.

Davant de jugadors conflictius, en ambients veritablement tensos, la seva actitud va canviar perceptiblement: com ell reconeix, sanciona molt menys que no caldria (tant se val com ho racionalitzi) i no hi observem els gestos i les maneres habituals. Un exemple: en un ambient un bon xic *escalfat*, es va mostrar impassible davant un jugador (el capità local, *actor-clau* d'aquest partit, a més a més) que no va parar de protestar-li i fins i tot de gesticular de forma histriònica davant seu. En un altre dels contextos més difícils, on l'agressivitat va ser extrema, els jugadors es van encarar i es van barallar repetidament sense que l'Eugeni els digués res. Ell reconeixia, al final, que hi havia “molt de picapunt, i en aquest cas, prendre decisions disciplinàries, doncs, de vegades és complicat”; i afirmava: “Me'ls podria haver carregat, me'ls hauria d'haver carregat!”. El fet és que no ho va fer.

Diguem que en aquest àrbitre hi ha dos discursos diferenciats. Un d'habitual, que parla d'estar per damunt de les circumstàncies, de no tenir dubtes a imposar la seva autoritat; i, en contraposició a aquest, un altre, que es refereix a algunes experiències de risc, a situacions en les quals s'ha d'anar en compte. Encara que sigui de forma inconscient, aquestes idees han de produir algun efecte en l'Eugeni. Es podria pensar que activen una certa inhibició –en la manifestació de la seva autoritat– davant d'ambients concrets. La seva dilatada experiència professional podria influir en el

fet que no se'l veïés mai marcadament nerviós (cf. Nevill, 2002). Però sí que es pot assegurar que en les ocasions de més tensió no va sancionar com d'altres vegades. La seva actuació va ser molt més moderada. I, per això, es pot pensar que d'alguna forma va ser influït pel context. Va entrar en joc la lògica de “no arriscar-se” i d’“anar en compte amb el que es fa”? Va tenir por? Tant si es tracta de por o d'un altre sentiment, la seva *norma de conducta* diu que aquesta no s'ha de fer patent, com veurem a continuació.

Aquí acaba aquesta caracterització de l'arbitratge; millor dit, d'un àrbitre –cosa que fa problemàtic generalitzar qualsevol resultat. Caldrien moltes més observacions i la comparació entre diversos àrbitres, per exemple, per saber com influeix exactament cada factor del joc en l'actuació arbitral. Amb aquesta petita *etnografia* sí que s'ha pogut veure que la dinàmica del joc oscil·la, presenta alts i baixos –bàsicament pel que fa a la tensió ambiental–, i que són algunes situacions concretes (*clau*) les responsables d'aquesta variació. A més a més, s'han descobert algunes característiques de la interacció entre els actors impossibles de trobar d'una altra forma.

L'ambient influeix en l'àrbitre; en concret en el rigor i el posat a l'hora de sancionar. Potser algú podria arribar a establir alguna *escala* que il·lustrés cada fenomen i l'efecte desencadenat en el col·legiat. A partir d'aquesta investigació el que es pot ressaltar és que, en cada partit, es produeix una certa dinàmica, un context diferent, fruit de la interacció entre tots els actors (i les seves característiques pròpies). Amb les entrevistes a l'Eugeni també es va comprovar que hi ha alguns prejudicis que l'influeixen, perquè la seva interpretació del partit –de cada participant– no concordava sovint amb la realitat observada. I, absolutament sempre, tenia algunes impressions sobre els equips, el camp, alguns jugadors... abans de començar el partit. Els aprehèn a partir d'una *taxonomia* pròpia que els assigna ja d'entrada algunes qualitats.

S'han descobert trets de la conducta del públic –com a actor plural. Tot i que en principi eren qüestions secundàries, la per-

cepció de l'àrbitre dintre del camp (quins estímuls li arriben) i les qualitats que idealment se li suposen (una mena d'*imaginari* de la professió) han resultat molt rellevants. Sens dubte, com de tota la resta, caldria fer-ne un estudi més detallat. Com s'ha vist, la dinàmica del joc comporta moments difícils per a l'àrbitre; potser, com deia l'Eugeni, la dificultat per a l'àrbitre consisteix simplement en el fet que “cal decidir” i, remarquem que és l'únic que *actua* sol al camp i que a ell li correspon, a més a més, el *paper* més difícil, el de jutge.

Agraïments

Aquell treball va ser realitzat durant una estada a la Universitat de Granada, finançada pel Ministeri d'Educació i Ciència.

Agraïco al professor Àngel Acuña tota la seva dedicació i amabilitat: sense ell ni tan sols hauria existit el projecte de fer una cosa així. A l'Eugeni, la seva enorme paciència i que trobés temps, a més a més de per a ser un bon àrbitre, per a ser un bon informador. Aquest treball, en allò que tingui de millor, és també seu.

Bibliografia

- Blumer, H. (1982). *El interaccionismo simbólico. Perspectiva y método*. Barcelona: Hora.
- Durán, J. (1996). *El vandalismo en el fútbol. Una reflexión sobre la violencia en la sociedad moderna*. Madrid: Gymnos.
- Elias, N. i Dunning, E. (1992). *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. Madrid: FCE.
- Folkesson et al. (2002). “Soccer Referees' Experience of Threat and Aggression: Effects of Age, Experience, and Life Orientation on Outcome of Coping Strategy”. *Aggressive Behavior* (28), 317-327.
- Goffman, E. (1997). *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Javaloy, F. (1989). “El comportamiento colectivo en el deporte”. *Anuario de Psicología* (40), 25-45.
- Nevill, A. et al. (2002). “The influence of crowd noise and experience upon refereeing decisions in football”. *Psychology of Sport and Exercise* (3), 261-272.
- Parlebas, P. (2003). *Elementos de Sociología del Deporte*. Málaga: Instituto Andaluz del Deporte.
- Verdú, V. (1980). *El fútbol: mitos, ritos y símbolos*. Madrid: Alianza.